

IRAOLA, Rufino. *Zaldiarangoak*,

Hiria argit., 2000, 207 or.

Luis Mari MUJICA

Rufino Iraola idazlea imajinarioa –bere baitan ehoturiko irudimena– harrotuz datorkigu goian aipaturiko ipuin-liburuarekin. Ipuinak, gehienbat, solteak eta laburrak dira, baina, orokorrean, esan daiteke ezaugarri batek lotzen dituela nexo biribil batean, erruralitate nabar batean ondutako pasarte bitxitasunak. *Zaldiarangoak* deituriko liburukia iturri eta eredu askotariko lidoetan sartzen da; batzuetan, autobiografikoa ere badela esanen litzateke. Egun, hiritartasuna modan dagoelarik ere, erruralitate ondu baten aztarrenak eta ibilbideak isladatzea guretzat adierazkor eta gustagarri egiten da, bertako ipuin-bilduma ez baita etnografismo petoan garatzen den horietakoa, erruralismo nabar eta tragediazko trama batean, baino, ezusteko lirikotasun oldeak –eta inprobisazio bisemiko baten pasarteak– ematen direlarik, literaturaren baitan zerbait esanguratsua (eta are originala) eskainiz. *Zaldiarangoak* ipuin-bildumak sorpresa on bat ematen digu; nahiz guretzat joera personal baten bideetan erruralitate dibertsifikatu bati atxikiriko kontakizunak beti gustagarri izan, liburu honen kasuan gure inpresioa ez dela doanezkoa, ez da laudorio hutsa. *Zaldiarangoak* gazi-gezak, xumetasun onirikoak, aldarte intimoak eta beste pasadizo “zakarragoak” korapilatzen dizkigu; liburukiak, orriak pasatzen doazen arabera, ez du gainbehera egiten.

Gaiak oso desberdinak dira; batzuetan, nexu fabulatiboa urria da (aldarte existentziala delarik nagusi), bestetan, ordea, ezusteko baten abantaila du kontakizunak. Ipuin modernoetan, maiz, trama eskasa bilakatzen da, apenas, aportazio bibentzial hutsera hedatzen den –sentimentuzko isurpen informal huts (edo eta datu soil) batera irtezez, baina, hala ere, aparteko xarma jasotzea lortzen du. Iraolak

ongi daki ipuin naïfak, xaloak eta konplexuak korapilatzen –noiz adierazpen existenzial sotilak ekartzen, noiz ustekabeko jukutriak aporteratzen–.

Ipuin zenbaitek merezi du bere alpamena. Kontakizun txokante, bitxi edo aldrebesen artean *Ganbarakoak* deituriko saila legoke. "Katakumeak labean erreta" izenekoak atentzioa ematen dio Irakurleari. Bertako kontakizunak erruralismo bortitz, errealista –baina sotil– baten ildotan sartzen dira. Labean jazotakoak badu bere drama: "Begietan kanika zuri bina zituzten, gogor-gogor eginik; gorriak ikusita Joan ziren koitaduak!"(1°). "Amonaren Ideologia" izenekoak liburu guztian erlijioak –bal zuzen, eta bal zeharbidez– duen papera (eta gatazka existenziala) nabarmen jartzen digu. Amona elizara joaten zeneko pasartea adierazgarria da, elizakoa izaki erritorik garrantzitsuena berarentzat: "Dotore preparatzen zen: ile urdina dena orraztu "agua-colonia" eta guzti, abrigo beltza jantzi..., guanteak, mantallina beltza burutik behera, errosarioa eta meza-liburua eskuetan eta ni eskutik ninduela joaten zen" (11). Kontutan izan, Iraolaren liburukian ez dagoela –lexikoaren sallean– inolako markaje garbizalerik, ze maiz jotzen du kanpoko esamolde eta mallebuetara, intuitzen baitu mallebuek euskal jatorrizko ordainek baino bizitasun gehiago dutela... "Amonaren heriotza" delakoan emakume jaileratsu (baina ez santujale) baten irudia eskaintzen zaigu; halako autonomia isladatzen du, ezen apaizaren beharrik ez du ikusten, eta heriotzari aurre egiteko patxada berezia dager. "Hori esan eta barrez-barre hil zen. Ez zuen ematen hilda zegoenik ere, nahiz eta haren masail gorriak apur bat berdetu"(14). Hil-hurrean tunel zuri baten ikuskizunaz ere aritzen da... *Ganbarakoak* saileko fabulazio guztiak bizikizunak dira –bibentziak–, sarritan, nexu fabulatibo urrikoak, baina sugerenteak... Pentsatzekoa zen bezala, beste batean, Pio XII.a eta Joan XXIII.a aitasantuak kontrajartzen dizkigu. Kurioski, Joan XXIII.a aitasantu dioxoso amonaren heriotzarekin ahokatzen digu ipuingileak (eta bali-teke, Imajinariotik harantz, gertakizun izatea kontakizuna...). Hain zuzen, amona hiltzean alta santu patxarosoaren argazkia, iltzetik askatuta, hormatik lurrera erortzen azaltzen da. "Txorimaloaren ipuinak" ongi profitatzen du berez hain esanguratsu gertatzen den elementu bat. Aitonak eginiko txorimaloak ez du Izurik sortzen (kontraesan ironiko hunkigarri bat iragartzen baino), ze bere soinean, ihes egin ordez, txoriek habia moldatzen dute. Hori guztia maitasu-

nezko adierazpen liriko bezala hartu behar da... Eta amonak, altonari burla egin bide zion, txorimaloaren egitekoa okertzean xumetasuna isladatzen du, espero ez zen ironia poetikoz... "Hala eta guztiez ere txoriek, janaldi ederrak egin ondoren, txorimaloaren galtzen xarrate-ratik barrena sartu eta kusoaren lau aldetan kabi bana egin zuten. Amonak barre egiten omen zion". (19-20). "Gure astoa" ipuintxoak (beste orri batean ere hurbiletik garatuko duena) lirikotasun xumezko pasarte dugu. Lagun aparta zuen narratzaileak, nonbait, asto-txoa. Horregatik oititzen da ipuingilea J. Ramón Jiménez poetak, behin, protagonistatzat jarri zueneko *Platero* delakoaz. "Katuak eta zakurrak baino askoz kuttunagoa, noski" zuen bera. Astotxoarekin eginiko joan-etorriak, lasterketak, sentimentuak, eta abar modu egokian deskribatzen dira bertan. Aberea hiltzerakoan zer eginen duen ere pentsatzen du, hots, madariondopean lurperatzea ala putreei jangarritzat botatzea (hau krudelagoa izaki...). Azkenean, asto-txoa –pena handiz– Zumarragako ferian saltzen du, mende laurdena lehenago aberea erosi zuen leku berean... Destinoa, sentimenduak, errukia korapilatuta ageri dira ipuin elemental honetan. Geroago agertzen da, berreginik, ipuin osoa, eta, garbiro esateko, ez astoa –ez eta autorea– ez dira jadanik *Platero*, J. R. Jiménez. Beti kariñoz mintzo da astoari buruz; berak jarri zion lehenik eskua, eta lehenengo iraula ere berak emanarazi. Hona deskripzio apal eta adierazgarri bat: "Gure etxera etorri hintzenezan nolakoa eta zer hintzen: Belarri tentedun sei hilabeteko astakume bat besterik ez" (59).

Eta, nola ez, oraindik amodiozko pasarteak hain bibentzial eta aldartetsu diren ipuinetan. "Eskola eta Benantxi" deiturikoan Benantxi neskarekiko amodio-galdak, maitasunaren lehen zertzelada inozoak lerro gozotan azaltzen dizkigu idazleak. Oro fresko, zuzen eta lotsarik gabe doa... Irrist egiterakoan neskari kuleroak ikusten dizkio mutilak, eta eskua ematen altxa dadin. Idazten dena baino zerbait gehiago sugeritzen du ipuingileak, eta neskak erakutsiriko uzkurta-suna ere (amodiozko joko bezala...) xinpatiko bilakatzen da. Gero margaritak moztu eta eskura ematen azaltzen da mutila, bere lehen sexu-esperientziak aitortuz, orobat ("...Eta oso txikitatik ordura arte lehenengo aldia zen ohea bustitzen nuela...") (30).

"Altonaren babarrunak" ipuintxoak, berriz, baserri giroko pasarte berezia erakusten digu, *indoabaz* hots, Indietako babaz edo babarrunaz, zakua nork lehenago bete, apustua aurkeztuz. Alpagarri alto-

naren pertsonala kutuna –baratzeko lanetan lagungarri izan nahi zuena–, balna bizitzaren nekea sentituz ezintasuna agertzen duena –bilobaren arteko pasadizo bitxiak argitan jarri–. *Txata*, arratol-txakurra, ezin daiteke ahantz, edozein baserriko koadro poetikoren paradigma bezala... Altonaren anaia herioa ere sartzen da kontakizunean, eta erremate ezinobea du: “Gertakariaren aurrean behera begira jarri zen aitona eta babarruneen orde negar-malko potzoloak erortzen ziren aitonaren saskira” (85). Eta, oraindik, altonaren zuhurtzia Julian bilobari eginiko onespenean, baserria gobernatzeko mutikoa hautatzen baitu. “Maria Luisa” Ipuinak aparteko ukitu sentimentala du, hobe esan, lirikoa, ezen, parajeen deskribapena ez ezik (Larraizko sailtan gabilitza, eta bertako ermitaren kontakizunetan...) fedezko eskariak (euria lehorte garaian...) azaltzen dira, eta kanposantuko erremateak poesi-olde nagusia du. Amona hil zenean, ez zioten koroarik jarri, umil-umil ehortzi zuten, eta bere lur gainean bi lirio eder jaio ziren. Eta horren ondoren poesiazko klimax ederra: “Eta Maria Luisaren otoitzik gabe ere berdin hazten zirela loreak pentsatu zuten. Neguak erasan ez zien lirio xuri bakarti eta bakarrak” (90).

“Udaberrian” ipuinak esperatzekoak diren pasadizoak eskaintzen dizkigu, eta, besteen artean, hegaztiena, hots, txantxangorriarena. Kuestio ez datza zer dioen horretan, nola esaten duen (ze olde sentimentaletan txertatzen duen) auzian baino... Bertan tradiziotik harturiko istorio polita dakar, ze *“aida, gorri; aida, zuril”* delakoa guk gerok haurtzaroan jaso dugu; kontestualizazio egokian kokatzen du. Poetikotasun paregabea du honakoak: “Amabirjina garraioan zebilen, eliza egiteko harriak garraiatzen. Sasiarte batetik pasatzerakoan arantza sartu zitzaion begian...” . Kontakizun naïf eta polita..., eta inozotasunaren aldetik erremate ezin politagoa: “Aingeruek deiturik, txantxangorriak sokorritu zuen. Hego lumarekin malkoak lehortu, mokotxoarekin begia igurtzi zion, azkenik, Ama Birjinari, oinazeak aldunduz”. Eta erremate berean beste hegazti umil baten lagunkidetzeta sotila: “Txepetxak eusten zion argiari”. Hau poesia hutsa da, erruralitate ondu baten plano xumetan emaniko isurpe-na...

Nola ez, oraindik aipatzekoak “Ardi beltza” Ipuina, esposito zen umearen istorioa (gurasoen izena ezagutu nahi zuena, eta, azkenik, bere alita fraideen jendetakoa zela aitortzen diguna...), hemen ere aldarte erlijioso-etikoen muturrak tenkatzen dira). Oraindik “Sorgina”

katu bihurturikoa (Euskal Herrian kontakizun zaharren tradizioan *katuaren* imajina askotan azaltzen da), "Evaren oroitzapenak", aita gali-ziar baten pasadizio bitxiak, amaren afektibitate gatazkak, emetasun hilduratuaren samina, eta "Elkarren maisu" izenekoa (non erlijiozko duda-mudek erremate kontraesankorra duten, ze Iraolaren imajinarioan fedeak gatazka bezala asko kontatu bide du...), eta orobat, "Hotzikara beroa", non lehengo bide inozotik mutiko baten lehen organosmoa nola gauzatu zen kontatzen zaigun.

Egia esan, *Zaldiarangoak* liburukian agertzen diren ipuinek irakurtzea merezi dute, ipuin-bildumaren interesa, orriz-orri, ez baita galtzen, eta euskal kontestualizaziozko kontakizunetan hariak –bere errealismo gazi-gezakioan– poesiako puntua mantentzea lortzen du. Niretzat erruralismo literario xalo (baino ez etnografiko huts) den honek beste espermentalismo fabulatibo anitzek baino funts eta grazia gehiago du. Gomendagarria egiten da, bada, irakurketarako hemengo ipuin-bilduma.